

УДК 343.9

Н.О. ЧЕЧЕЛЬ, Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПОНЯТТЯ ПРИЧИННОСТІ В КРИМІНОЛОГІЇ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Ключові слова: злочинність, причинність, кримінологія, криміногенна ситуація, підхід

Як показує практика, гострота криміногенної ситуації в Україні відзначається не тільки небезпечними масштабами злочинності, але й зростаючим рівнем її руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства. Політична нестабільність, загострення соціально-економічних проблем прискорили розвиток негативних явищ у динаміці та структурі злочинності. Соціально зумовленими є й негативні тенденції у кримінологічній характеристиці осіб, котрі вчинили злочини. Як з цього приводу небезпідставно зробив висновок С.В. Нікітенко, в умовах соціальних проблем, що загострюються, посилюється вплив на злочинність алкоголізму і наркоманії, спостерігається зростання злочинності серед жінок [1, с.4]. Так, за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України, питома вага жіночої злочинності у всій її структурі в цілому становить приблизно 14,0 % [2].

Так, у 2009 році кількість потерпілих від злочинів склала 265982 осіб, а у 2010 році – 321228 осіб (майже на 21 % більше у порівнянні з попереднім роком), у тому числі у 2009 році потерпілими від злочинів стали 79235 осіб жіночої статі, а у 2010 році – вже на 41,6 % більше (112175 осіб) [2].

Як вірно зазначає А.Б. Блага, в умовах негативних процесів, пов'язаних із трансформацією українського суспільства (зростання безробіття, скорочення асигнувань на соціальні програми, руйнація системи дитячих дошкільних закладів, установ освіти, культури, спорту), суперечностями і недоліками у сфері соціальних відносин, ідеологічним вакуумом [3, с.8] вчинення злочину стає найбільш до-

ступним засобом задоволення матеріальних потреб. Більш того, останнім часом стає звичною констатація того факту, що злочинність, особливо в її організованих формах, реально загрожує безпеці країни, перетворюючись з пасивного об'єкту правового впливу в активного суб'єкта протистояння суспільству, державі, правопорядку.

Вивчення наукової літератури засвідчує, що питаннями злочинності, у тому числі, дослідженням проблем причинності в кримінології у різні часи займалися чимало вчених. Значний внесок у розв'язання цього питання зробили Ю.М. Антонян, В.С. Батиргарєєва, А.Б. Блага, Н.А. Волошина, В.В. Голіна, М.М. Голоднюк, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, Г.І. Забрянський, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Лунев, О.Ю. Морозов, В.О. Меркулова, С.В. Нікітенко, Б.Д. Овчинников, В.В. Орехов, Г.С. Семаков, В.А. Серебрякова, Д.В. Синьков, І.Б. Степанова, В.О. Туляков, В.В. Федусик, Л.В. Франк, Т.М. Явчуновська та інші.

Проте досі єдиного підходу щодо формування поняття та змісту причинності в кримінології не вироблено, що, у свою чергу, породжує проблеми у правозастосовчій практиці. Саме це й стало додатковим аргументом у виборі даної теми дослідження.

Тому метою дослідження виступає аналіз наукової літератури, думок провідних науковців щодо проблеми визначення поняття та змісту причинності в кримінології. Пропонуємо розглядати найбільш поширені підходи до розуміння поняття причинності як кримінологічної проблеми. Новизна статті полягає в висловленні власного розуміння даної проблеми та пропозиції свого підходу до вирішення досліджуваної теми, наданні наукового обґрунтування пропозицій, спрямованих на удосконалення досліджуваної проблеми.

Як показує вивчення наукових джерел, в науці кримінології існують чисельні підходи до розуміння поняття причинності як кримінологічної проблеми, серед яких можна виділити основні чотири. На думку А.І. Долгової,

такими напрямками є кондиціоналістський (умовний), традиційний, традиційно-діалектичний, інтеракціоністський [3, с.164]. Кожен із них виконує специфічне завдання і притаманний певним етапам розвитку дослідження, всі вони логічно взаємозв'язані.

Кондиціоналістський (умовний) підхід. Згідно даного підходу причина визначається як необхідна та достатня умова настання певного наслідку або, іншими словами, сукупність обставин, за яких настав певний наслідок. Представники даної теорії виділяють не причини та умови, а саме обставини або чинники вчинення певного злочину. Так, в кримінології залежно від аналізованої сукупності деякі вчені виділяють повні та специфічні причини вчинення злочину. Зокрема, як зазначає В.М. Кудрявцев, повна причина – це сукупність всіх обставин, при яких неминуче настає певний наслідок [4, с.10].

Н.Ф. Кузнецова з цього приводу зазначила, що повна причина є сукупністю різних по характеру і механізму дії соціальних явищ, що викликають злочинність [5, с.60]. Як слушно зазначила А.І. Долгова, це фактично в різних варіантах так званий факторний або багатофакторний підхід, коли йдеться про сукупність різних за характером соціальних явищ [1, с.166]. На думку Е. Феррі, всі вчинки людини є продуктом її фізіологічної та психічної організації і фізичного соціального середовища, в якому вона зростає. Автор розрізняє три категорії чинників злочинності: антропологічні, або індивідуальні, фізичні і соціальні [6, с.306].

Проте, при цьому завжди виділялися об'єктивні та суб'єктивні причини, антропологічні, соціальні, космічні й т.п. Залежно від того, яким саме чинникам віддавав перевагу автор, його підхід називали антропологічним, психологічним, соціологічним або іншим. Багатофакторний підхід поширений і в сьогодення.

При *традиційному підході* причиною певного наслідку (у нашому випадку – злочину, злочинності) є зовнішній силовий вплив (як фізичний, так і психічний). Частіше за все з

традиційним підходом стикаємося при аналізі причин конкретного злочину чи окремих видів злочинності.

Як слушно з цього приводу зазначив М.Д. Шаргородський, «причинами злочинності вважаються всі ті обставини, без яких вона не могла б виникнути і не може існувати. Але не всі ці обставини відіграють активну роль... Причинами злочинності є ті активні сили, які своєю дією породжують її існування. Причини конкретного злочину – це, таким чином, ті активні сили, які викликають у суб'єктів інтереси і мотиви для його здійснення» [7, с.30].

В.М. Кудрявцев вважає, що *традиційно-діалектичний підхід* визначає причину як явище, що породжує наслідок [8, с.124]. За Н.Ф. Кузнецовою, до причин злочинності слід відносити соціально-психологічні детермінанти, що включають елементи економічної, політичної, правової, побутової психології на різних рівнях суспільної свідомості [9, с.44].

На думку М.А. Стручкова, безпосередні причини злочину слід шукати у сфері свідомості, бо «всі спонукальні сили, що викликають дії людини, неминуче повинні пройти через її голову, повинні перетворитися на спонукання її волі» [10, с.29]. І.С. Ной з цього приводу зазначив, що потрібно враховувати генетичні особливості особи, яка вчиняє злочин [11, с.65]. О.М. Яковлев обґрунтовує наступну точку зору: «Лише відмовившись від уявлення про суб'єктивну обумовленість протиправної поведінки, лише виходячи з його об'єктивної детермінованості, можна говорити про реальні межі того варіанту взаємодії людини з соціальним середовищем, яка пов'язана з протиправною поведінкою» [12, с.65].

Останній підхід здається найбільш прийнятним, проте у ньому не враховано, що в ситуації злочинної поведінки одночасно проявляються як зовнішні чинники, так і характеристики особи. Іншими словами, на злочинну поведінку впливають не лише ті умови зовнішнього середовища, що мають вплив на свідомість людини, але й ті, що виникли саме в криміногенній ситуації, навіть

такі, що є несподіваними для людини в даний момент.

Інтераціоналістський, або підхід до причинності з позиції взаємодії – розглядає причину злочинної поведінки і злочинності як взаємодію середовища і людини. Як слушно зазначає А.І. Долгова, це положення особливо важливо враховувати при вивченні причин злочинності, оскільки кримінолог має справу із самокерованими системами, якими є і суспільство, і людина. У процесах самоуправління вплив зовнішнього чинника не просто переломлюється через внутрішні властивості матеріального носія наслідку, а планомірно і спрямовано контролюється, змінюється згідно внутрішніх законів самокерованої системи [3, с.170].

На підставі наведеного, з великою ймовірністю достовірності можна зробити наступні висновки:

1. Проблема злочинності є актуальною у нашій державі. Злочинність, безсумнівно, є небезпечним соціальним явищем, нерідко вона є відображенням тих соціальних процесів, що протікають в суспільстві.

2. Поняття злочинності є базовим у кримінології. Тому розуміння сутності даного явища є найважливішим концептуальним питанням при її вивченні. Варто погодитися з думкою В.В. Голіни, який вважає, що в процесі визначення понять злочинності та злочину в кримінології формуються наукові школи, які, у свою чергу, істотно впливають на державну політику боротьби зі злочинністю [13, с.324].

3. Отже, як видається, при розробці практичних заходів по подоланню, блокуванню та інших причин злочинності, варто змінити їх ідеологію та в цілому зміст політики у сфері боротьби зі злочинністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікітенко С. В. Профілактика корисливих та корисливо – насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : 12.00.08 / С. В. Нікітенко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 23 с.

2. Блага А. Б. Кримінологічні особливості жіночої злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Б. Блага ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2000. – 23 с.

3. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : Изд-во НОРМА: Издат. группа НОРМА–ИНФРА–М, 2001. – 465 с.

4. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии / В. Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во «Юридическая литература», 1966. – 256 с.

5. Кузнецова Н. Ф. Вопросы изучения преступности и борьбы с нею / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Юрид. лит., 1975. – 96 с.

6. Ферри Э. Уголовная социология : в 2-х т. / Ферри Э. ; пер. с итал. – Т. 1. – Петроград : Изд-во «Просвещение», 1910. – 454 с.

7. Шаргородский М. Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе / М. Д. Шаргородский // Преступность и ее предупреждение. – Л. : Лениздат, 1966. – С. 30–58.

8. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

9. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1984. – 200 с.

10. Стручков Н. А. Преступность как социальное явление : лекции по криминологии / Н. А. Стручков. – Л. : Высшее политическое училище им. 60-летия МВД СССР, 1979. – С. 7–29.

11. Ной И. С. Методологические проблемы советской криминологии / И. С. Ной. – Саратов : СГУ, 1975. – 221 с.

12. Яковлев А. М. Детерминизм и «Свобода воли» (перспективы изучения личности преступника) / А. М. Яковлев // Правоведение. – 1976. – № 6. – С. 63–72.

13. Голина В. В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления /

В. В. Голина // Проблеми законності. – 2009. – | Вип. 100. – С. 324–335.

Чечель Н. О. Поняття причинності в кримінології: деякі аспекти / Н. О. Чечель // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 963–966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11cnokda.pdf>

На підставі аналізу наукової літератури, думок провідних науковців досліджено проблеми визначення поняття та змісту причинності в кримінології. Пропонується розглядати найбільш поширені підходи до розуміння поняття причинності як кримінологічної проблеми, щоб через їх призму висловити власне розуміння даної проблеми та запропонувати свій підхід до вирішення досліджуваної теми.

***

Чечель Н.А. Понятие причинности в криминологии: некоторые аспекты

На основании анализа научной литературы, мнений ведущих научных работников, исследовано проблемы определения понятия и содержания причинности в криминологии. Предлагается рассматривать наиболее распространенные подходы к пониманию понятия причинности как криминологической проблемы, чтобы через их призму выразить собственное понимание данной проблемы и предложить свой подход к решению исследуемой темы.

***

Chechel N.O. A Concept of Causality in Criminology: Some Aspects

On the basis of analysis of scientific literature, opinions of leading research workers, investigated problems of determination of concept and maintenance of the causality in criminology. Suggests considering the most common approaches to the concept of causality as a criminological problem to express through their own prism of understanding the problem and propose their approach to the solution of this theme.